

УДК 94:358.119(049.32)

Олександр Головка
(Київ)**КРИВИЗЮК Л., ЮРЧУК О. ТАНКИ І ТАНКОВІ ВІЙСЬКА: ВЧОРА,
СЬОГОДНІ, ЗАВТРА. — ЛЬВІВ : ЛІГА ПРЕС, 2014. — 362 с.**

Сто років тому, під час жорсткого бойового протистояння на Західному фронті в ході Першої світової війни, сталася подія, яка призвела до перелому у подальшому розвитку військової справи. У вересні 1916 р. на р. Соммі під час нічної атаки англійці для прориву глибоко ешелонованої оборони використали нову зброю – броньовані машини, що пересувалися за допомогою механічного двигуна. Невдовзі такі машини отримали назву танків. Історія танків і танкових військ упродовж подальшого часу і до сьогодні – це квінтесенція розвитку як досконалої військової техніки, проявів майстерності і мужності самих танкістів, інтелекту військових теоретиків й стратегів щодо проведення бойових дій з використанням всієї наявної сучасної бойової машинерії, так і без перебільшення геніальності творців досконалої техніки – конструкторів, інженерів, технологів, які упродовж десятиліть концентрували і концентрують у виробництві бронетанкової техніки всі досягнення в сфері технологій, напрацювань високої професійної майстерності працівників військових заводів.

Рецензована монографія «Танки і танкові війська: вчора, сьогодні і завтра» була підготовлена військовими науковцями, кандидатами історичних наук Леонідом Петровичем Кривизюком і Олександром Олександровичем Юрчуком і є результатом тривалих наукових досліджень, спрямованих на висвітленні багатьох питань проблеми, яку можна визначити коротко – танкова справа.

Великим позитивом праці є те, що її автори не перетворюють своє дослідження на вузько спеціалізовану військову книгу, а висвітлюють розвиток танків і танкових військ в контексті загального розвитку людства ХХ – початку ХХІ ст. Значним позитивом монографії є велика кількість добре підбраного ілюстративного матеріалу.

У вступі до монографії чітко окреслені її головні завдання. Зокрема, автори приділяють увагу питанням розвитку конструкцій броньованих машин, застосування їх в ході світових війн, сучасних локальних конфліктів, ґрунтовно розглядають розробки військових теоретиків щодо можливостей використання танків і танкових військ під час проведення різних за характером війн і локальних конфліктів.

В роботі звертається увага на високу залежність розвитку танкової справи від загального стану економіки в конкретних країнах. В цій частині тексту, можливо, треба було б відзначити важливість людського фактору в житті танкових підрозділів, оскільки чимало в ході бойових дій залежить від налаштування, психології, бойової виучки людей у танкових шоломах, оскільки танкісти мають про-

являти високі бойові і технічні навички в складних, у значній мірі екстремальних умовах перебування у замкненому просторі броньованих машин. Досвід показує, що наявність великої кількості броньованих машин зовсім не гарантує ефективного їх використання. Так було з радянськими танковими підрозділами на початку радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. (в монографії це досконало показано на прикладі проведення Бродівсько-Дубенської битви і Шауляйської операції) або проявилось у безпорадних діях арабських танкових з'єднань під час їх протистоянь з ізраїльськими броньованими частинами в 60-х – 70-х рр. ХХ ст.

Автори монографії справедливо звертають увагу на важливість розвінчання міфів, які побутують у різних країнах, щодо перебігу подій війн ХХ ст., особливо Другої світової війни. Від себе додамо, що подібні міфи, з претензією на високе знання військової справи, отримали широке поширення у великому валу дилетантської літератури, у тому числі і присвяченої історії танкових військ, яка заповнює зараз книжкові ринки. В рецензованій монографії минуле і сучасне танкових військ аналізується на підставі ретельного вивчення значної літератури: праць провідних військових теоретиків, військових істориків, воєнних статутів, настанов тощо. Авторами широко використані матеріали архівів. Важливо, що при аналізі цієї літератури визначаються не лише помилки, недопрацювання, а і визнаються заслуги попередників, які вивчали історію танкової справи. Л. Кривизюк і О. Юрчук справедливо наголошують, що саме зараз «розгортається нова дискусія з тенденціями від обґрунтування подальшої пріоритетної ролі танкових військ до повторного заперечення їх значення на сучасному етапі» (с. 9). До честі авторів рецензованої книги, вони в своєму аналізі не вдаються ні до ейфорії, ні до нігілізму, а прагнуть знайти відповідь у вирішенні питання про перспективи використання броньованої техніки. Однозначно, що саме цей підхід вкрай важливий саме зараз в умовах війни, яку ведуть українські війська на сході України.

Поява синтетичного наукового дослідження з історії танків, підготовленого українськими військовими спеціалістами, особливо цікава в контексті того, що чимало сторінок цієї історії пов'язана саме з нашою країною. В праці звертається увага на те, що величезна кількість танків вироблялася на українських виробництвах, в Україні працювало КБ на чолі з Михайлом Кошкиним, яке сконструювало найбільш відомий танк Другої світової війни Т-34. В танкових військах служило багато українців, а на українських землях відбулося чимало значних танкових битв. До цього слід додати наявність в Україні потужної виробничої бази, основою якої був Харківський завод транспортного машинобудування ім. В. Малишева.

В книзі проаналізовано величезний обсяг інформації про розвиток танкової справи від 1916 до 2011 р. Наголошуємо ще раз на важливості спостережень авторів рецензованої монографії саме зараз, в умовах жорсткого протистояння, яке відбувається на сході України. Саме ці події призвели до зміни ставлення української влади до збройних сил України, поставили питання про необхідність гармонійного подальшого розвитку як українських танкових військ, так і виробництва для них сучасного озброєння.

Для написання монографічного дослідження була використана чисельна різноманітна література, причому як роботи, що були видані на українській і російській мовах, так і праці, які були надруковані в європейських країнах, США тощо. Автори при розгляді літератури радянського часу справедливо відзначають її значні недоліки, проте визнають і те, що в ній була зібрана важлива інформація. Варто зазначити, що на написання праць із військової тематики в СРСР надмірно впливав фактор цензурних обмежень в плані секретності. Зокрема, з книг про танки, що виходили в 70-х – 80-х роках, можна було дізнатися про новітні розробки у танковій сфері на заході, але їх автори могли писати лише про вже застарілий на той час радянський танк Т-55. В рецензований праці проаналізовані також документи штабів, військової статуті, величезна мемуарна література.

Дуже цікавими є розповіді про виникнення ідеї створення броньованої техніки, де б мали застосовуватися механічні двигуни. Тут варто було б згадати, що паралельно з танками відбувалося творення своєрідних броненосців на залізничних коліях – бронепоездів, проте прив'язка їх до рейок робило їх використання недостатньо ефективним. Автори справедливо звертають увагу, що поява танків була відповіддю на необхідність подолання глибокошелюваної оборони з потужними фортифікаційними спорудами і кулеметними гніздами.

Першими реально застосували броньовані машини з механічними двигунами, які отримали назву танків, англійці. Паралельно з ними танкобудуванням займалися французи. Саме вони створили дуже цікавий танк «Рено – АЕ-17». За конструктивною концепцією він заклав підходи, які виявилися перспективними набагато десятиліть вперед. Це використання танкової башти з озброєнням, розміщення механіка-водія попереду головного корпусу та двигуна позаду тощо. Варто відзначити, що розроблену на початку 20-х років американським інженером Джоном Крісті підвіску використовували при будівництві танків багатьох країн досить тривалий час, а в Ізраїлі вона і досить використовується при конструюванні танків «Меркава».

В монографії досить докладно розповідається про розвиток танкової справи у міжвоєнний період. Тут мова йде і про пошук підходів до конструкції нових машин, і про розвиток концепцій та доктрин військовими теоретиками, перш за все Англії, Франції, Німеччини і СРСР, щодо використання броньованої техніки під час майбутньої війни. Визнаючи прогрес у цих напрямках, Л. Кривизюк і О. Юрчук звертають увагу на фактори, які заважали розвитку танкової справи. Це проблеми із загальним розвитком економіки і консерватизм мислення високопосадових армійських керівників, які не бачили перспективності у нового виду озброєнь. В розвитку танкової справи Німеччини автори відзначають, як негативний, момент, що тривалий час танкова сфера тут не розвивалася через версальські обмеження. В СРСР по розвитку високотехнологічних видів зброї загалом, підготовку військ шаленого удару завдали репресії.

В книзі наведена цікава інформація про специфіку розвитку танкової справи і в багатьох інших країнах. Зокрема, Франція в технологічному плані переважала сусідні країни, оскільки мала досить непогані танки (особливо важкий танк «Somua S-35»), але військові керівники не розробили ефективних методів використання їх під час бойових дій. Це позначилося в ході боїв травня 1940 р., коли французькі танкові частини не змогли протистояти німецьким, які були набагато слабше озброєні технікою.

Германський генералітет однозначно робив ставку на тотальне використання мобільної броньованої техніки під час війни, проте німецька промисловість не встигала задовольнити потреби військових в танкових озброєннях. Саме це, як відзначається в рецензованій праці, призводило до широкого включення до німецьких збройних сил трофейних чеських (ТННР, LT-35), а згодом французьких броньованих машин. В перші місяці радянсько-німецької війни германські військові широко використовували трофейну радянську броньовану техніку. Тільки в 1943 р. в німецькій армії появились танки (PzVAustfP – Пантера та PzVAustfE – Тигр), бойові характеристики яких були кращими, ніж у танків їх противників, перш за все радянських Т-34 і КВ.

Відзначивши хорошу вивченість історії становлення радянського танкобудування, автори рецензованої книги ємко показали доволі непростий процес становлення танкового будівництва в СРСР, який призвів до появи досконалих на той час танків – Т-34 і КВ. Привабливим аспектом дослідження є те, що автори показують розвиток танкової справи і в інших країнах світу (США, Італія, Чехословаччині, Японії, Угорщині, Швеції).

Проте головним позитивом у монографії є розгляд в міжвоєнний час розвитку військової теорії, увага до важливості правильної організації танкових військ, забезпечення їх ремонтними підрозділами. Саме це іноді мало більше значення в ході майбутніх бойових дій, ніж рівень технічного оснащення військ. Зокрема, розпорошеність французьких танків по окремих батальйонах не дозволило їм ефективно діяти проти німецького наступу в 1940 р. (с. 40).

Автори спеціально звертають увагу на проблеми в організації радянських танкових частин перед початком радянсько-німецької війни. Серед них – практична відсутність радіозв'язку, ремонтних підрозділів, засобів евакуації пошкодженої техніки, погана організація підвезення і забезпечення паливно-мастильними матеріалами, боєприпасами і запчастинами. Тут варто було б більше сказати про те, що, попри велику кількість техніки, радянські танкові війська відчували брак досвідчених командирів, починаючи від командирів з'єднань і закінчуючи членами екіпажів бойових машин.

В книзі детально розглядається питання про те, що у міжвоєнний період постало питання про бойові можливості використання легких броньованих машин типу танкеток. Автори справедливо пишуть, що «ідеї, які спричинилися до появи танкетки, залишаються актуальними досі, принаймні під час розв'язання локальних війн і конфліктів» (с. 139). Варто відзначити, що саме зараз досвід проведення бойових дій на сході України показують необ-

хідність використання легких броньованих машин типу «Барс», «Дозор Б», «Козак», «Козак-2» тощо.

На високому рівні авторами підготовлений третій розділ, в якому розглядається питання теоретичного опрацювання, використання танкової техніки під час бойових дій. Для підготовки цієї частини книги автори вивчили і проаналізували праці військових теоретиків і воєначальників багатьох країн світу. Зазначимо, що спостереження передової військової науки міжвоєнного періоду залишаються актуальними і зараз.

Досить цікавим є аналіз в четвертому розділі використання танкових військ в бойових діях Німеччини в 1939-1941 рр. В цьому ж розділі розповідається про причини невдач радянських танкістів в бойових діях початку радянсько-німецької війни. Проте, в цьому ж розділі хотілося б прочитати історію застосування в 1938-1940 рр. танків радянськими військами, перш за все під час радянсько-фінської війни, а також про участь танкових підрозділів в операції вересня 1939 р., коли були приєднані території Західної Білорусі і Західної України.

В п'ятому розділі авторами проаналізовані питання про зміни конструкції танків і їх забезпечення в 1942-1945 рр., розвиток протитанкового озброєння в цей час. В книзі докладно простежується історія участі танкових військ під час Харківської (1942 р., Прохорівської (1943 р.) битв, Мелітопольської (1943 р.), Проскурівсько-Чернівецької (1944 р.), Одеської (1944 р.), Львівсько-Сандомирської операцій (1944 р.). Позитивом дослідження авторів монографії є високий рівень об'єктивності у викладенні матеріалів: в тексті справедливо наголошується проблема високого рівня втрат танкових підрозділів радянських військ в ході наступальних операцій, погана організація ведення бойових дій.

Останній, шостий, розділ розглядає питання про розвиток танкових військ після Другої світової війни. Однозначно, що цій темі можна було б присвятити спеціальне дослідження і, вочевидь, не одне. А.П. Кривизюк і О.О. Юрчук акцентують увагу на головних моментах історії танкової справи в сучасний період. Перш за все вони коротко, але досить чітко показують, як розвивалося танкобудівництво в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Авторами проаналізована еволюція бойової техніки під впливом технічного прогресу в багатьох країнах світу. Проте важливим є питання, яке постійно ставиться авторами. А що далі? Чи є в умовах вдосконалення протитанкового озброєння перспективи існування танкових військ? Ця тема є наскрізною ідеєю всієї книги, але спеціально їй присвячені останні підрозділи книги.

Високий військово-теоретичний багатоаспектний рівень викладення історії танкових військ, спроба дати аналіз перспектив подальшого розвитку бронетанкових військ є показником важливості наукового дослідження військових науковців, які підготували дуже новаторську за змістом і вкрай важливу, особливо в сьогоднішніх реаліях життя України, книгу.

Отримано: 16.06.2016.